

## **Apostladagen och 11 e Tref - Om kultkritik i de bibliska texterna**

*Apostladagens Psaltarpsalm (40:6-12) och GT-texten på Apostladagen (Amos 5:21-24) uttrycker kritik mot offerkulten. Göran Eidevall, professor i bibelvetenskap vid Uppsala universitet, gästar vår blogg med en utredning av hur vi kan förstå kultkritiken i den hebreiska Bibeln.*

Det påstås ofta att några av de bibliska författarna, främst de så kallade klassiska domsprofeterna (Amos, Hosea, Mika, Jesaja och Jeremia) men även en och annan psalmist, var radikalt kult-kritiska. De förkastade sedvänjan att frambära offer till Gud som något primitivt (slakt av djur, blod!) och helt onödigt. Intressant nog är det framför allt bibelforskare med protestantisk bakgrund som har ställt sig bakom detta synsätt. För dem har profeterna blivit föregångare till reformationen (Luther och Calvin) – redan Amos och Jeremia insåg att yttre ritualer riskerade att skymma det enda nödvändiga, Guds ord. Ur ett religionsteologiskt perspektiv är det viktigt att notera den implicita kritiken av konfessioner med en starkare betoning på ritualer (t ex judendom och katolicism). Ur ett religionshistoriskt och exegetiskt perspektiv är denna utbredda hypotes om profetisk ”kultkritik” dessutom orimlig.

Offerkult var en självklar del av all organiserad religionsutövning under antiken. Detta gäller även Israel och Juda. En gudstjänst inbegrep vanligtvis både bön och någon form av offer. Dessa uttryck kompletterade varandra. Bönen och offergåvan var två sidor av samma sak: människans vilja att kommunicera med Gud, att söka gemenskap och vägledning.

I linje med detta tänkesätt finner vi ett flertal texter i Hebreiska bibeln (GT) som kraftigt betonar vikten av en välfungerande offerkult (3 Mosebok 1–7; Hesekiel 40–48; Haggaj). Hur skulle folket annars kunna tillbe Herren, Israels och hela världens Gud, på ett värdigt sätt? Monoteismen innebar inte ett avståndstagande från offer. Däremot medförde den ett förbud mot att frambära offergåvor till någon annan än Herren. Idealtillståndet var inte att allt offerande skulle upphöra. En sådan situation kunde uppfattas som ett straff (Hos 9:3-4) eller som ett akut nödläge (Joel 1:13-14). Idealet var snarare att hela folket, eller alla folkslag, skulle tillbe Herren med välbehagliga offer (Jes 56:6-7; Sak 14:20-21).

Men det fanns en risk att Gud inte skulle acceptera det som frambars. En bön kan avvisas, en offergåva likaså. Medvetenheten om att offer kan bli förkastade möter vi redan i berättelsen om Kain och Abel. Mot den bakgrunden går det att förstå Amos 5:21-24 och andra ”kultkritiska” profetexter på detta sätt: På grund av till folkets och ledarnas synder och förbrytelser i en viss situation meddelar profeten att Herren vägrar att ta emot deras gåvor. Lägga märke till formuleringarna i Amostexten: ”*era* gåvor ... *era* offer” (v. 22). Problemet var avsaknaden av rätt och rättvisa (v. 24). Detta fick negativa följder för gudsrelationen. Budskapet om att israeliternas offer inte accepterades var ett dråpslag just därför att profeten och åhörarna var överens om offerkultens centrala betydelse.

En helt annan typ av ”kultkritik” möter vi i Ps 40:6-12. Företädare för vishetstraditionen brukade påminna om att det inte går att muta Gud med offergåvor (kom ihåg att boskapsdjur var den tidens viktigaste form av kapital). Offer kunde inte ersätta etik och trofasthet (Ords 21:3). För fromma judar under exilens tempellösa tid och för de fattiga blev detta synsätt en befrielse: Gud kräver inte offer av den enskilde (Ps 40:7). På så sätt blev det möjligt att fira gudstjänst också i diasporan. Men det innebar inte ett motstånd mot att återuppbygga templet i Jerusalem, eller ett avståndstagande ifrån det som skedde i det nya templet. Detta illustreras

på ett utmärkt sätt av en annan psaltarpsalm, nummer 51, där relativiseringen av offergåvors betydelse för den personliga fromheten (v. 18-19) följs av en framtidsvision där folket ska prisa Gud med både lovsång och offer (v. 20-21). Här ser vi att de bibliska författarna inte såg en motsättning mellan ”kultkritik” och en i grunden positiv inställning till offerkult som en del av gudstjänsten i templet.

Templet i Jerusalem förstördes år 70 v.t. I det läget kunde både rabbinsk judendom och kristendom bygga vidare på synagogans gudstjänstformer (som troligtvis utvecklats i diasporan): med läsning och utläggning av heliga skrifter, utan offer. Men det är en helt annan historia.

*Göran Eidevall*